

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΟΓΔΟΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ—ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1930

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^Α, ΕΚΔΟΤΑΙ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ", — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ, 50
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Νά νοιώσω πόσο εἶναι γλυκὸ κανεῖς νά κουβεντιάζῃ
κ' ὕστερ' ἀπὸ τὸν κάματο τῆς μέρας, σὰ βραδιάζει.

Σὲ λίγο θάβγῃ μελιχρό, πίσω ἀπ' τὸ κυλαρίσι,
τὸ φεγγαράκι τοῦ Θεοῦ νά μὲ καλησπερίσῃ.

Κατάματα, σὰ δυὸ παλιοὶ θὰ κοιταχτοῦμε φίλοι,
καὶ σ' ἐν' ἀγέρινῳ φιλὶ θὰ σμιζοῦμε τὰ χεῖλη.

Κι' ἄξαφνα μὲς στὴ σιγαλιά, τὰ ὄραματα κ' οἱ θρούλοι
θὰ πλημμυρίζουν τὶς βραγιές· κι' ὡς θ' ἀκλουθᾶν κ' οἱ γρούλοι
μὲ τὸ τραγοῦδι τους, θὰ δῶ καὶ τὴν ψυχὴ μου ἰέρεια
νά τριγυρνᾷ στὸν κῆπο, ἀχνός, κάτω ἀπ' τὰ θεῖα τ' ἀστέρια.

Πατήσια, 1930

ΛΙΜΙΛΙΑ ΣΤΕΦ. ΔΑΦΝΗ

ΚΑΠΟΙΕΣ ΑΠΟΨΕΙΣ

ΠΑΝΩ ΣΤΟΝ ΣΠΕΓΚΛΕΡ

Πάνω στὴ συνοπτικὴ ἐκθεση τῆς κ. Ἑλλης Λαμπρίδῃ γιὰ τὸν «Σπέγκλερ καὶ τὴ μορφολογία τῆς ἱστορίας», ποὺ δημοσιεύθηκε σὲ τελευταία τεύχη τῆς «Νέας Ἑστίας», σκέφθηκα πὼς θὰ μπορούσαν νά εἰπωθοῦν μερικὰ πράγματα ἀκόμη, νά διατυπωθοῦν κάποιες γνώμες, ὄχι γιὰ νά ἐξαντληθεῖ τελείως τὸ θέμα, ποὺ εἶναι ἄπειρο σ' ἐννοια, οὔτε καὶ γιὰ νά λείπει ἢ σκοτεινότης τοῦ προβλήματος, — μὰ ἔτσι, ἀπὸ κάποια διανοητικὴ ἀνάγκη, ποὺ αἰσθάνεται κανένας, ἔταν ἓνα πλήθος ἀπὸ ἀπορίες καὶ συλλογισμοὺς ξεπροβάλλουν μπροστά του. Βέβαια, δὲ θὰ προσπαθῆσω νά κάμω ἐκεῖνο, ποὺ ἔκαμε ἡ κ. Λαμπρίδῃ. Θάθελα, μόνο, νά μπῶ μέσα στὴν ἀνάπτυξή τῆς καὶ νά υποδείξω, ὅσο μπορέσω καλύτερα, κάποιες παρασιωπήσεις ὀρισμένων δεδομένων, ποὺ παρατηρήθηκαν αὐτοῦ, μᾶλλον ἀπὸ ἀδιαφορία τῆς κ. Λαμπρίδῃ, ἢ, ἴσως, κι' ἀπὸ κάποια βιασύνη. Καὶ τὰ δεδομένα αὐτὰ μοῦ φαίνεται νάναί κυριώδη σὲ ἀξία, γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τέτοιων μεγάλων ζητημάτων, ὅπως ἡ μορφολογία τῆς ἱστορίας. Εἶναι, τάχα — κατὰ πρῶτον — ἐπαρκής; καὶ μπορεῖ νά παρουσιάσει μιὰ κάποια θετικὴ ὁπωσδήποτε πληρότητα ἢ ἀπὸ μεταφυσικῆς, μόνο, ἀπόψεως ἐξέταση τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι — ὅπως ἀντιλαμβάνεται καὶ κάμει τὴν ἐξέταση αὐτὴ ὁ Σπέγκλερ;

Δὲν τὸ νομίζω. Καὶ δὲ μπορῶ, παρὰ νά καταλογίσω εἰς βάρος τῆς κ. Λαμπρίδῃ τὸ ὅτι δὲν ἀνέφερε, ἔστω καὶ ξηρὰ ἐπὶ τέλους, τὸ γεγονὸς τῆς σπεγκλερικῆς αὐτῆς ἀστοχίας. Ἄλλὰ, ἀκόμη, ἡ κ. Λαμπρίδῃ ἀφήνει κι' ὀρισμένες ἀπορίες ὅσον ἀφορᾷ τὴ διερευνητικὴ ποιότητα τοῦ Σπέγκλερ πάνω σὲ ἐξαιρετικὰ βασικὲς καὶ θεμελιώδεις ἀπόψεις τοῦ ζητήματος, σὲ τρόπο ὥστε νά μᾶς ἐπιτρέπεται νά χαρακτηρίσουμε τὴ στάση τῆς αὐτῆ, ἂν ὄχι τίποτε ἄλλο, τοῦλάχιστον ὡς μιὰ παράδοξη ἀνεκτικότητα ἀπέναντι τοῦ συγγραφέως τοῦ «Ἐπεσμοῦ τῆς Δύσεως».

Ἐκεῖνο ποὺ ὁ Σπέγκλερ ἀνακαλύπτει ὡς κάτι τὸ νέο στὴν ἱστορία τῶν πολιτισμῶν καὶ τοῦ ὁποίου ἐπιβάλλει τὴν ἀποδοχὴ ὡς προϋπόθεση χωρὶς συζητήσεις, γιὰ τὴν περαιτέρω κατανόηση τῆς ἱστορίας, εἶναι, θαρρῶ, οἱ ἀκόλουθες θεωρητικὲς ἀπόψεις: 1ο) Ἡ ἀφαίρεση τοῦ χρόνου, — κι' αὐτὸ γιὰ λόγους ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὸν φόρτο τῶν μαθηματικῶν ποσοτικῶν νόμων κι' ἀπὸ τὴν αἰτιατὴ σχέση τῶν φαινομένων. Αὐτὸ δὲ γιὰ νά ἐπιφορτίσουμε τὸ αἰσθημα, τὴ φαντασία, τὸ ἐναίσθημα, ἢ καὶ — γιὰτὶ ὄχι: — τὴ διαίσθηση ἀκόμη, σὲ νά μᾶς προπαρασκευάσουν ἓνα εἶδος ὀραματισμοῦ, μὲ τὰ φτερά τοῦ ὁποίου φερόμενοι σὲ παρελθόν, θὰ τὸ κυττάξουμε ζωντανό, ὄλο παλμό, φυ-

σιωγωνικό. 2ο) Ἡ λήψη, τὸ πάρσιμο, χάριν τῆς ἱστορικῆς ἐρεῦνης, μεταφυσικῶν προϋποθέσεων χωρὶς συζητήσεις, ποὺ δὲν ἀμφισβητοῦνται διόλου, ὅπως συμβαίνει μὲ τις φυσικὲς ἐπιστῆμες, ποὺ χρησιμοποιοῦν τοὺς θεμελιώδεις νόμους. Οἱ μεταφυσικοὶ αὐτοὶ δογματισμοὶ ὀφείλουν νὰ εἶναι ἀμέσου ἀποδοχῆς, γιὰ ν' ἀποφύγουμε τὸ βέβηλο χέρι τῆς μαθηματικότητος καὶ τῆς αἰτιολογίας, — πρᾶγμα ποὺ θὰ μᾶς ἀναγκάσει νὰ σπρωχτοῦμε καὶ πάλι μέσα στὴ δίνη τοῦ χρόνου. 3ο) Ἡ αὐτοτέλεια καὶ ἡ ξεχωριστότης τοῦ κάθε πολιτισμοῦ καὶ ὁ καθορισμὸς του ὡς αὐθυπάρχτου καὶ αὐτονόμου πνευματικῆς ὄντοτητος. — Οἱ πολιτισμοὶ εἶναι ἐντελῶς ἄσχετοι μεταξὺ των, τόσο κατὰ τὸ παρελθόν, ὥσο καὶ κατὰ τὸ μέλλον. 4ο) Ἡ διαμόρφωση τῶν ἐννοιῶν περὶ χρόνου καὶ χώρου, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων μεταβάλλεται ἡ ψυχικότης τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε νὰ χρησιμοποιεῖ, γιὰ τὴν ἐξωτερικέωση, καινούργια, κάθε φορά, σύμβολα, ἀκατανόητα γιὰ προγενέστερες καὶ μεταγενέστερες περιόδους. Λόγω τῆς ἀνομοιότητος τῶν ψυχικότητων, γεννᾶται καὶ τὸ διδόμενο τῆς ἀνομοιότητος τῶν πολιτισμῶν.

Γιὰ νὰ συμφωνήσουμε τώρα μὲ τις ἀπόψεις τοῦ Σπέγκλερ, ἀπολύτως ἢ καὶ ἐν μέρει μόνον, θεωροῦμε ὡς ἐπιβεβλημένον νὰ ἐξετάσουμε τις τέσσαρις αὐτὲς ἀπόψεις καθεμιά ξεχωριστά. Κατόπι εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετάσουμε, ἂν μποροῦν νὰ πάρουν μιὰ ὀργανικὴ ταύτιση μὲ τὴν ἱστορικὴ ροὴ τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ἂν ἀκόμη οἱ ρόλοι των εἶναι τόσο σημαντικοί, ὥστε ν' ἀποτελοῦν στοιχεῖα ἀπαραίτητα γιὰ τὸ ζετύλιγμα τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως.

Τὸ ζήτημα τῆς ἱστορικῆς ὑφῆς τῶν πολιτισμῶν καὶ, γενικώτερα, τῆς ζωῆς, δὲν εἶναι ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὸ ὑπέρτατο πρόβλημα τῆς ὑπάρξεως τῆς πρώτης, τῆς μοναδικῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου. Ἴσως ἢ πιὸ ἐπάνω διατυπωθεῖσα ἀρχὴ νὰ μὴν εἶταν ἀπολύτως ἐπιβεβλημένη, προκειμένου γιὰ ἀπόψεις ὄχι μεταφυσικῆς μορφῆς, ἀλλὰ διαλεκτικῶς ὕλιστικῆς. — ἂν δηλαδὴ ἐπρόκειτο γιὰ κοσμοθεωρίαν, τῆς ὁποίας βάση εἶταν ἡ ἐννοια κάποιας ἀπλῆς μηχανικῆς κινητικότητος καὶ περιορισμένης περιγραφῆς τῆς λειτουργικότητος κάποιων θεμελιωδῶν βιολογικῶν νόμων, ὅπως τὸ ἐνστικτο τῆς αὐτοσυντηρήσεως, τῆς δαιω-

νίσεως τοῦ εἶδους, ὁ νόμος τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς κλπ., πράγματα ποὺ εἶναι ἱκανὰ ν' ἀποτελέσουν τὸ ὑφᾶδι τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ ἱστορίας περιγραφικῆς. Τότε ἡ περίπτωση τῶν γενικῶν ἀρχῶν ἢ τῶν πρώτων αἰτίων δὲν ἔχουν θέση στὴν ἐπιστῆμη τῆς ἱστορίας, παρὰ μόνον στὴ φιλοσοφία. Ἄλλ' ὁ Σπέγκλερ συναρτᾷ τὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη, τὴν ὄντοτητα τῶν πολιτισμῶν, μὲ φιλοσοφικὰς ἀπόψεις· ἐνοποιεῖ τις δυὸ κατηγορίες σ' ἓνα πρόβλημα, ἀπορρίπτει τὴν περιγραφὴν καὶ ἐρμηνεύει μιὰ ἐκφανση, χαρακτηρίζοντας τὴ ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητος ὡς ἓνα παλμό, ὡς μιὰ ὀργανικὴ λειτουργικότητα, τῆς ὁποίας τὸ ρεῦμα, ἀναστρεφόμενο πρὸς τὰ πίσω, χάνεται στὴ μυστηριώδη πηγὴ τοῦ Παντός. Καὶ ὅμως ὁ Σπέγκλερ ἀδιαφορεῖ τελείως γιὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς πηγῆς αὐτῆς, καὶ ἐνῶ φιλοσοφεῖ, κατὰ τὸν πιὸ μεταφυσικὸν τρόπο, πάνω στὴν ἱστορίαν, ἀρκεῖται μόνον στὸ νὰ ὑποδείξει, ὡς χρήσιμες γιὰ τὴ στήριξη τῆς ἐπιχειρηματολογίας του, ὀρισμένους μεταφυσικὲς προϋποθέσεις. Καὶ εἶναι ἀπορίας ἄξιον πῶς δὲν πρόσεξε ἢ κ. Λαμπρίδη τὸν πλημμελεῖ αὐτὸν τρόπο τῆς διατυπώσεως τῆς γνώμης τοῦ Σπέγκλερ πάνω σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο.

Ὁ ἱστορικὸς ὕλισμὸς μὲ τὴν διαλεκτικὴν του, μὲ πρωταγωνίστρια τὴ στοιχειακὴν οἰκονομίαν, ποὺ ἀπὸ πίσω τῆς μορφάζει σαρκαστικὰ τὸ ἐνστικτο τῆς αὐτοσυντηρήσεως, ἀποτελεῖ μιὰ ὀλοκληρωμένην, στὸ εἶδος τῆς καὶ τὸν προορισμὸν τῆς, θεωρίαν. Καμμιά ξεχωριστὴ πνευματικὴ ποιότης, καμμιά προπλασματικὴ ἰδέαν, καμμιά ψυχικότης, ὑπὸ μορφῇ καθαρῆς ὄντοτητος, δὲν ὀμιχλῶνει τὴν τραχεῖάν του ἀγνότητα. Οἱ κατασκευασταὶ τῆς κοσμοθεωρίας αὐτῆς ἐδγαλαν ὀρισμένους προοπτικὰς γιὰ τὸ μέλλον, μὲ δογματικὸν μάλιστα τρόπο. Τῷ καμν βέβαια αὐτό, ἀφοῦ βασίστηκαν πάνω σὲ διάφορα ἱστορικὰ γεγονότα, ποὺ τὰ χαρακτήριζε μιὰ σταθερὴ, ὁμοίομορφη ἀλληλοδιαδοχὴ μέσα στὸ χρόνο. Ἡ ἱστορία, γι' αὐτούς, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ κάποια ἀπλὴ τάση, ποὺ, περνώντας μέσα ἀπὸ τὰ γρανάζια τῆς διαλεκτικῆς, κατευθύνεται, ἀπ' εὐθείας, πρὸς ἓνα τελεολογικὸ ἠδονισμόν, καὶ γιὰ τὸν ὅποιο ἀδιαφοροῦν ἂν εἶναι μέσον ἢ σκοπός. Πέρα ἀπὸ τὴ γραμμὴν, ὅπου καταλήγει ὁ ἠδονισμὸς, οὔτε καν προσατενίζουσι κανένα ἐνδιαφέρον δὲν τοὺς ἀπασχολεῖ γιὰ κάποια διάφορη κατάστασιν. Τὸ ὕλιστικὸν πλαίσιον, γι'

αυτούς, παραμένει αδιάρρηκτο. Για μια τέτοια ιστορικότητα πεπερασμένη δε χρειάζεται καμμιὰ απολύτως βεβαίωση από τή φιλοσοφία, κι' ούτε είναι άπκραιίτητο ν' αποτελεεί δικαίωση κάποιας γενικής αρχής, που τήν έχουμε αποδεχθεί. Ούτε, ακόμη, και για τήν κοινή ιστορική μορφή, τή χρονογραφική νά πούμε, χρειάζονται μεταφυσικές προϋποθέσεις, δεδομένου ότι αυτή είναι περισσότερο άτόφια από τήν μαρξιστική άποψη, τελείως αναγλυφική, — άπλώς περιγραφική, νεκρή, χωρίς τήν ελαχίστη ζωντανότητα. Κι' όχι μόνο αυτό, άλλ' ούτε καν άπλή κινητικότητα τή χαρακτηρίζει. Είναι ένα είδος άπλης περιγραφής γεγονότων, που τίθεται χρονολογικώς τó ένα κοντά στο άλλο, χωρίς τήν ελαχίστη οργανική σύνδεση και με τελεία άπουσία έξακριδώσεως τής αίτίας και του τρόπου τής άλληλεπιδράσεως άναμεταξύ των.

Τόσο μέσα στον ιστορικό ύλισμό, όσο και στην περιγραφική ιστορία, ο υπέρτατος συντελεστής είναι ή χρονική ποσότης. Ξαπλώνουμε τó παρελθόν πάνω στον ύπολογισμένο μαθηματικώς χρόνο, έξαρθρώνουμε με τή μέτρηση τήν παρελθούσα ζωή, τέμνουμε τή ζωντανή της όντότητα σε άψυχα και άνέκφραστα κομμάτια (σαν νά πρόκειται για έξαρτήματα μηχανής), κι' έτσι, αντί οργανισμού ζωντανού, που πρέπει νά θεωρείται ή ιστορία, καταφέρνουμε νά έχουμε μερικά μέλη του πτώματός της.

Η ιστορία των ανθρώπων ειδικά δέν είναι μια διαδοχή γενεών από πρόβατα, με έλλειψη κάθε άλλης οργανικής σχέσεως. Οι κοινωνίες των ανθρώπων, αντιθέτως, δέν είναι ούτε μηχανισμοί, με τή γνωστή σχέση τής άλληλεπιδράσεως των έξαρτημάτων των' κι' αυτό, γιατί τήν κίνηση ή μηχανή τήν δέχεται από έξωτερική αίτία. Ο κοινωνικός οργανισμός είναι ανώτερος άπ' όλα αυτά, γιατί αυτοκινείται, — κυρίως δε γιατί αυτοαναπλάσσεται κι' αυτοαναπτύσσεται. Άλλά πώς: "Ολ' αυτά πρέπει νά τά εκλάβουμε ως μάν άπλή προϋπόθεση και νά προχωρήσουμε μπροστά; Άν πρόκειται νά έξετάσουμε ιστορικούλιστικά τή ζωή, ναι. Άλλ' ο Σπέγκλερ ψηλαφεί πιο βαθειά τή ζωή, έξετάζει προσεκτικά τή νευρική της ύφή, και γι' αυτό χρειάζόταν νά προχωρήσει ακόμη πιο κάτω, για ν' ανακαλύψει, ή, τουλάχιστον, νά διαπιστώσει, όπωσδήποτε, μια κεντρική της πη-

γή. Ο Σπέγκλερ λέγει, όπως μάς πληροφορεί ή κ. Λαμπρίδη, ότι οι κοινωνίες των ανθρώπων και τó παράγωγό τους, οι πολιτισμοί, είναι όντότητες άυτοτελείς, οργανισμοί πνευματικοί άυθύπαρκτοι, που δρούν, κινούνται και ζούν δυνάμει ειδικών ιδιοτήτων, που δε μπορούν νά νοηθούν σε χώρο και χρόνο. Άπό αυτό, όμως, συνάγεται, ότι τήν ιστορία είναι άδύνατο νά τήν διερευνήσουμε κάτω από τις χρονικές έννοιες, κι' ακόμη πιο δύσκολο καθίσταται νά τήν ύποτάξουμε στην άπό μαθηματικότητα έμπεφορημένη διάνοιά μας. Κατ' αυτό τόν τρόπο, παρίσταται έπιβλητική ή ανάγκη νά παραδεχθούμε κάποιες μεταφυσικές προϋποθέσεις, για τήν περαιτέρω διερεύνηση των πολιτισμών. Κι' ο Σπέγκλερ τó συστήνει μόν αυτό, άλλ' αφήνει άδικαίωτη κάθε μεταφυσική προϋπόθεση — κι' έτσι γίνεται κάπως άυθαίρετος, χρησιμοποιεί τόν χρόνο κατά τήν καντιανή έννοια, τόν σχετικοποιεί κάποτε, και κάποτε τόν έξοβαλίζει τελείως, για νά μπορεί, έτσι, νά μετατοπίζει έλεύθερα τά γεγονότα, τους συλλογισμούς, τά φαινόμενα κλπ., χωρίς τόν μαθηματικό ζυγό, που τίθεται στη διανοητική προσκρμογή προς τις αντικειμενικά άυτονόητες αλήθειες. Άπ' όλ' αυτά βλέπουμε, πώς ο Σπέγκλερ, χωρίς νά παίρνει καμμιὰ εϋθύνη για μια ύπόδειξη δικής του γενικής αρχής, μάς αφήνει νά διαλέξουμε, — για δικό του, όμως, λογαριασμό, αλλά και κατά δική μας προτίμηση, — όποιαςδήποτε φιλοσοφικής σχολής πρωταρχική αίτία. Και τó αποτέλεσμα; Έπειδή κάθε ίδιουσγκρασία συντελεί άνάλογα, βλέπουμε άπ' όλους τους μελετητάς του νά σκορπίζεται εν όμίχλωμα γύρω από τις απόψεις του, ν' άποκτούν, τότε, αυτές κάποια ζοφερότητα, και νά διαποτίζονται μ' ένα άφόρητο μυστικισμό. Μάς μιλεί για έξωχρονικές καταστάσεις, που μέσα εκεί εκδηλώνεται ή λειτουργικότης τής βιολογίας κατά ένα έξωτικό τρόπο, πράγμα που είναι τελείως σκοτεινό, γιατί δε γίνεται μια πλατύτερη και πληρέστερη ανάπτυξη και διατύπωση, ούτε διασαφηνίζεται παραστατικά ή έννοια του έξωχρονισμού.

Και τώρα ως προσπαθήσουμε νά εκθέσουμε κάποιες απόψεις πάνω στα τέσσερα θεμελιώδη σημεΐα του θέματος τής κ. Λαμπρίδη: Ο ύπό τήν καντιανή έννοια χρόνος, που ξετυλίχτηκε μια για πάντα κατ' εϋθεία

γραμμή, πού είναι, έξ ἄλλου, κι' ὁ μόνος νοητὸς ἀπὸ τῆ διάνοια, προσεβλήθηκε ἀπὸ τὸν Ἀϊνστάϊν, πού τὸν ἔταμε, τὸν διαποχωρήσε σὲ κατηγορίες ποσοτήτων, καὶ τὸν ὑπέταξε σὲν κάποια ὄντοτητα, πότε συντέμνον-τας καὶ πότε ἐπιμηκύνοντάς τον, ὑπὸ συνθή-κας κινήσεως καὶ θέσεως. Μιὰ πού ἐτμήθη ὁ χρόνος, ἱκανὸς πιά νὰ θρῖσται συστολές καὶ διαστολές κάτω ἀπὸ τὸν ἐξαναγκασμὸ τῆς θέσεως καὶ τῆς κινήσεως, εἶναι, πιά, σὲ μᾶς εὐκολο, χάριν οἰκονομίας σκέψεως, νὰ τὸν μετασπείζουμε κατὰ βούληση ἢ νὰ τὸν ἐξοβελίζουμε τελείως. Ἐξοβελίζοντας τὸν χρόνο κατὰ βούληση, διακηρύττοντας πομπωδῶς τὸν ἐξωχρονισμό, χώνουμε μέσα σ' αὐτὸν κάποια λειτουργία, κάποια ἐνέργεια, ἕνα «γίγνεσθαι», κι' ἀφοῦ, εὐκολα καὶ χω-ρίς κόπο, ἀφήσουμε, μέσα στὴ μυστηριώδη αὐτὴ χράνη, νὰ συντελεσθεῖ τὸ θαῦμα, τὸ ἀνυσύρουμε κατόπι, ἔτοιμο, γιὰ νὰ τὸ χρη-σιμοποιήσουμε ὅπου πρέπει. Ἡ θεωρία θμως τῶν ἠλεκτρονίων ἀπέδειξε θετικώτατα ὅτι ἢ σὲ χρόνο καὶ χῶρο κινήτικότης εἶναι, ὡς «νοούμενο», ἀπαραίτητο γιὰ τὴ διανοητικὴ μας ἀντίληψη. Ὁ χρόνος, ὑπὸ ὁποιαδήποτε διάσταση ἀπλώνεται παντοῦ, καταλαμβάνει ὅλο τὸ μήκος τῆς διανοησεῖς μας, — εἶναι ἀδύνατο στὴ διάνοιά μας ν' ἀποφύγει τὴ δαι-μονιώδη ἐμφιλοχώρησή του σὲ κάθε κατά-σταση, φαινόμενο, συνθήκη. Οἱ ἔξω ἀπὸ τό-πο καὶ χρόνο ἔννοιες εἶναι ὑποβοηθητικοὶ ὀ-ρισμοί, πλάσματα πού κυοφορήθηκαν αὐθαί-ρετα στὴ φαντασία, γιὰ νὰ πληρώνουμε μ' αὐτὰ ἀνυπέβλητα στὴ διάνοιά μας κενά, — ἢ, καλύτερα, ἄκρως μεταφυσικὲς ἀνάγκες, πού δὲν τίς ἐξυπηρετεῖ ἡ μέτρηση, ἀλλ' ἐ-ξυπηρετοῦν μόνο τὰ παράγωγα ἐνὸς ἀνεξέ-λεγκτου μυστικισμοῦ. Καὶ λογικῶς μὲν δια-τυπώνουμε, σὲ γλωσσικὸ ἰδίωμα, τὴν ἔννοια τοῦ ἐξωχρονισμοῦ, μὲ αὐτὸ δὲ νοεῖται, δὲ συλλαμβάνεται ὑπὸ κάποια μορφικὴ κατά-σταση. Τὸ σύμβολο τῆς ἔννοιας αὐτῆς, ἢ ἐκ-φρασή της, δὲ σχηματίζεται, δὲν ἀποδίδεται ποτέ. Ἡ ἀδυναμία μας αὐτὴ προκύπτει, ἴσως, ἀπὸ τὸν διαποχωρισμὸ, πού γίνεται στὴν περὶ χρόνου ἔννοια σὲ «πεπερασμένο» καὶ «ἀπειρο». Ἀπὸ τὴν ἱκανότητα αὐτὴ σὲ νὰ διαποχωρί-ζουμε τὴν ἔννοια τούτη, ἀναδύει καὶ ἡ μοιραία πλάνη καὶ ἀποτυχία τῆς ἐκάστοτε ἀποπεί-ρας μας ἀλμάτων σὲ χάος — πράγμα πού προϋποθέτει ἐγκατάλειψη τῆς μεθόδου τῆς

μετρήσεως, — γιὰ νὰ ὑφάνουμε μέσα ἐκεῖ μορφὲς σκιώδεις, πού τίς χαρακτηρίζουμε, δογματικά, συγκεκριμένες καταστάσεις, ἐπὶ τῆ βάσει τῶν ὁποίων δικαίωνουμε τίς «ἔνδον» τοῦ ἐξωχρονισμοῦ ἀλήθειες.

Ἄλλ' ἄραγε ὑπάρχει δικαίωμα στὴ διάνοια νὰ ἐξηγεῖ τὸ «γίγνεσθαι» ἔξω ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς αἰτιότητος, ξεκινώντας ἀπὸ τὸ ἀνάιτιο μὲ μιὰ παράξενη ὅσο καὶ παράλογη εὐκολία, καὶ νὰ μεταπηδᾷ στὴν αἰτιολογία, πρὸς ἐξαγωγή τῶν συμπερασμάτων; Αὐτὸ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ ἕνας αὐτοεκβια-σμός τῆς διανοίας, πού κάθε ἄλλο μᾶς ἐγ-γυᾶται παρὰ τὴν ἀκρίβεια τῶν πορισμάτων της. Εἴμαστε ὑποχρεωμένοι, κατὰ νόμο ἀ-δυσώπητο τῆς λογικῆς, ἢ νὰ προτιμήσουμε, χωρὶς συζητήσεις καὶ μιὰ γιὰ πάντα, τὴν ἀ-ποδοχὴ τοῦ χρόνου ὡς ἔννοιας ἀφηρημένης, ὅποτε καλὸ θὰ εἶταν νὰ παραδεχόμεστε ὡς ἀληθινὰ τὰ μόνα ὅσα στὸν ἔννοιατὸ αὐ-τὸν χρόνο διαπιστώνονται — καὶ ἐπὶ τοῦ προ-κειμένου ἕνας ἱστορικὸς ὕλισμός, ὑπὸ τὴν εὐ-ρυτάτη του ἔννοια, εἶναι ἀρκετὸς ἢ, πάλι, νὰ παραδεχθῶμε τὸ χρόνο ὡς μοναδικὴ ὄν-τότητα, ὡς «ἰδίαν» ποιότητα, αὐτοσυνδυαζό-μενο, αὐτοαριθμούμενο, μοναδικῶς ὑπάρχον-τα, πού εἶναι ὅπως εἶναι. Μοῦ φαίνεται, λοι-πόν, πὼς θὰ πρεπε νὰ τεθεῖ ὡς γενικὴ ἀρχή: **χρόνος αὐτοσυνδυαζόμενος, αὐτοαριθ-μούμενος σὲ κάθε στιγμή, — κ' ἡ στιγμή αὐτὴ ἀνήκει σ' αὐτόν, ὑπὸ ἑτερογενῆ καὶ διαφορετικὴ ποιότητα ἀριθμοῦ, πρωτο-φανῶς νενοημένου.**

Ὁ Σπέγκλερ εἶναι ἀκατανόητος μὲ τὸ νὰ ἐκσφενδονίσει τὸν ἐξωχρονισμό, χωρὶς τὴν ἀποδοχὴ ἢ τὴν νοητικὴ ἐξεύρεση μιᾶς — ὀ-ποιεσδήποτε, ἔστω — γενικῆς **συγκεκριμέ-νης ἀρχῆς.** Ἀλλὰ δὲ μπορῶ νὰ φαντασθῶ πὼς δὲ θὰ συνέλαθε, ἀσυνείδητα κι' ὀμιχλώ-δικα, κάποια ἐξαιρετικὰ ἀφηρημένη καὶ φευ-γαλέα ἀρχή. Γιατὶ γιὰ τίποτε δὲν εἶναι δυ-νατὸ νὰ νοοῦμε καὶ νὰ μὴ νοοῦμε χρόνο. Ἡ πνευματικὴ ἀντίδρασή μας στὴ ζωὴ δὲν εἶ-ναι τίποτε ἄλλο, παρὰ μιὰ ἀδυσώπητη προ-σαρμογὴ. Καὶ προσαρμογὴ εἶναι σύγκριση, διάκριση, ἀφαίρεση ὅλ' αὐτὰ εἶναι κατα-νόηση ἀριθμῶν — τοῦ χρόνου. Οἱ συνδυασμοὶ του εἶναι ἀπειροί, ἀσύλληπτοι, ἀκατανόητοι, ἀπαρακολούθητοι. Κατ' ἀνάγκη, ἀρκούμεστε σὲ μερικὲς τοὺς ἐκφράσεις καί, ὑπὸ ἰδιότητα δογμάτων καὶ ἀξιωμάτων, τίς ἀποδεχόμεστε

ὡς μεταφυσικές προϋποθέσεις γιὰ τὴ φιλοσοφία. Νά, λοιπόν, τί ὁ Σπέγκλερ ἔπρεπε νὰ διασκηφίσῃ καὶ τί ἢ κ. Λαμπρίδη νὰ διαπιστώσει.

Ἄς ἐλθουμε, τώρα, στὸ δεύτερο σημεῖο : Ἡ ζωντανότης τῆς ἱστορίας εἶναι δυνατὸ νὰ διαπιστωθεῖ εὐκολά, κι' ἐπίσης εὐκολά πείθεται κανεὶς γιὰ τὴν καταδικῆ τῆς ἱστορίας ἐκείνης, ποὺ δημιουργεῖται ἀπὸ ἀπλὸ ἄθροισμα γεγονότων ξηρῶν, καὶ ποὺ μοιάζει μὲ ἀλυσίδα χρονικῶν σταθμῶν καὶ συμβάντων πτωματώδους ὕψους, ἔχει δὲ κάποια ἐλαστικότητα χάλυθος. Ἡ ἱστορία ἢ πραγματικῆ, ἢ ἀληθινῆ, δὲν μπορεῖ νάνχι, βέβαια, αὐτὴ ἄλλ' εἶναι μιὰ σειρά συνεχομένων παλμῶν τῆς βιολογικῆς καὶ κοινωνικῆς λειτουργίας, — κ' οἱ παλμοὶ αὗτοι ρυθμίζονται ἀπὸ τὴν πνευματικότητα τῶν ἀνθρώπων. Γιατί εἶναι, πράγματι, πάρα πολὺ πρωτόγονο τὸ νὰ παραδέχεται κανεὶς, ὅτι ἡ ἱστορία διαμορφώνεται ἀπὸ ὕλικά, μόνο, αἷτια κι' ἐμπνέεται ἀπὸ κάποια ὕλιστική σκοπιμότητα. Στὴ διανοητικῆ αὐτὴ ἀπρέπεια δὲ φταίει ὁ ἀνθρώπος ἂν περιπίπτει, γιατί τὰ γεγονότα καὶ φαινόμενα, ποὺ βλέπουμε ἐν χρόνῳ, τέτοια ἀντίληψη προσάπτουν σ' αὐτόν. Ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος θὰ εἶναι ἡ μοιραία ἀδιάσπαστη ἀλυσίδα, ποὺ οἱ κρῖκοι τῆς συνδέονται ἀπὸ τὸν ἐννοιατὸ χρόνο — καὶ οἱ μαθηματικοὶ ποσοτικοὶ νόμοι, τὰ σκληρὰ στοιχεῖα, τὰ ἑποῖα γεννιοῦνται ἀπὸ τὴν ἐν χρόνῳ καὶ χώρῳ συνεργασία τῆς διανοίας μὲ τὴν αἰσθήσεις. Δυστυχῶς, ὁ Σπέγκλερ δὲν ἀπολύτρωσε τὸ πνεῦμα ἀπὸ τὴν καταθλιπτικῆ ἀντίληψη τῆς στασιμότητος, ὥστε, υλοθετώντας (τὸ πνεῦμα) νέες ἐννοίες γιὰ τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὸν χρόνο, νάνχι δυνατὸ νὰ καλλιεργηθεῖ μέσα του τὸ ἐναίσθημα καὶ ἡ ἐνόραση. Δὲ μᾶς παρέχεται τὸ δικαίωμα νὰ διαπράξουμε τὸ μεταφυσικὸ ἄλλα, ἀπὸ τὰ ἔρια τοῦ πραγματισμοῦ καὶ πειραματισμοῦ, στὸ χάος τῶν ὑποθέσεων, — πολὺ ὀλιγώτερο ν' ἀναγάγουμε τὴν μεταφυσικὴν προϋποθέσεις σὲ δόγματα. Γιατί δὲ συμβαίνει τὸ ἴδιο ὅπως στίς φυσικὴς ἐπιστῆμες γιὰ τὸν τὸν λόγο ὅτι, ἐκεῖ, τὴν ἀποδοχὴν προϋποθέσεως νόμου φυσικοῦ τὴν δικαιώνει τὸ ἀποτέλεσμα, ποὺ παρουσιάζεται κατὰ τάξιν ὀρισμένην κι' ἀμετάβλητην. Καὶ φυσικὸς νόμος εἶναι ποσὸν δεδομένων παραγόντων, ποὺ γίνονται ἕνα ὀρισμένο ἀποτέλεσμα. Ἄλλὰ οἱ παράγοντες αὗτοι ἐλέγχονται ἀφ' ἑνός, τὰ δὲ

ἀποτελέσματα κατὰ σειράν εἶναι ἀμετάβλητα ἀφ' ἑτέρου. Κάτι τὸ τέτοιο, ὅμως, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ συμβεῖ καὶ στίς μεταφυσικὴς προϋποθέσεις, γιατί τίποτε στὴν ἱστορία δὲν ἐπαυελήφθη ὡς ἀποτέλεσμα ποῦ ν' ἀπορρέει ἀπὸ τὸ πλαίσιο τοῦ μεταφυσικοῦ. Τὸ παράδειγμα τῶν Φελλάχων ἐλέγχεται κατὰ πᾶσα πιθανότητα, εἶναι λαμβασμένο. Τίποτε τὸ σοβαρὸ δὲν ἀποδεικνύει ὅτι αὗτοι δὲν εἶναι σὲ θέση, ὑπὸ ὀρισμένες ὀικονομικὴς, πολιτικὴς καὶ διαπαιδαγωγικὴς προϋποθέσεις, νὰ ἐξισωθοῦν μὲ τὴν φυλὴν τῶν Ἀγγλοσαξόνων.

Πῶς, ὅμως, — θὰ ρωτήσῃ κανεὶς, — θὰ πιστέψουμε στίς μεταφυσικὴς προϋποθέσεις — πράγμα ποῦνε ἀπαραίτητο γιὰ τὴν κατανόησιν πολλῶν καταστάσεων τῆς ἱστορίας; Οἱ μεταφυσικὴς, λοιπόν, προϋποθέσεις εἶναι ἀπαραίτητες, προκειμένου ν' ἀντιληφθοῦμε τὴν ἱστορία ὅπως ὀρίζε, ὁ Σπέγκλερ (1). Ἐκεῖνο ὅμως στὸ ὅποιο φαίνεται νὰ ὕστερεῖ, εἶναι τὸ ὅτι δὲ μεταδίδει καὶ τὴν ἀνάλογη πίστη στὸν μελετητὴν του. Ἄν γιὰ τὴ θεωρία του χρειάζονται μεταφυσικὴς προϋποθέσεις, γι' αὐτὴς τίς ἴδιες, ἐπίσης, πολὺ περισσότερο, χρειάζεται μιὰ γενικῆς μορφῆς τέτοια προϋπόθεση. Μοῦ φαίνεται δὲ ὅτι θὰ ἐδικαίωνε πλήρως τίς μεταφυσικὴς προϋποθέσεις ἡ ἀρχὴ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ χρόνου ὡς μοναδικῆς ὄντοτητας.

Καὶ τώρα ἄς ἐρθοῦμε στὸ τρίτο σημεῖο : Ἡ ξεχωριστότης καὶ ἡ αὐτοτέλεια τῶν πολιτισμῶν ὡς πνευματικῶν ὄντοτήτων εἶναι ἀπολύτως ἀληθινῆ, ἀλλὰ ὑπὸ τὴν ἐννοια συναισθηματικῆς, μόνο, ὕψους κι' ὄχι διανοητικῆς καταστάσεως. Καὶ σ' αὐτὸ τὸ ἴδιο ἄτομο, ἀκόμη, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ξαναδοκιμάσει συναισθήματα ποὺ δοκίμασε στὸ παρελθόν. ἔκτος ἀπὸ πολὺ σπάνιες περιπτώσεις, κατὰ τίς ὁποῖες, ἐν εἶδει ὀραματισμοῦ καὶ ὑπὸ ἀμυδρῆς κατάστασιν, τοῦ συμβαίνει ἕνα τέτοιο πρᾶγμα. Τὸ κάθε συναισθημα φαίνεται πῶς εἶναι ἀποτέλεσμα ὀρισμένων συνθηκῶν τοῦ περιβάλλοντος, γεγονότων, προδιαθέσεων διανοητικῶν καὶ ψυχικῶν. Οἱ παράγοντες αὗτοι

(1) Δὲ θάταν διόλου δύσκολο νὰ συμφωνήσῃ κανεὶς μὲ τὸ Σπέγκλερ στὸ ὅτι, κάτω ἀπὸ μιὰ κινητικὴ ἀπλή, κάτω καὶ πρὸ πέρα ἀπὸ μιὰ στατικὴ κατάστασιν, κι' ἀκόμη πρὸ πέρα ἀπὸ μιὰ τυφλὴ ἐξάνεργεια, ὑπάρχουν ἀσφαλῶς πρᾶγματα ποιότητος πρωτοφανοῦς.

είναι αδύνατο να συνεργήσουν κι' άλλη φορά οι ίδιοι πάλι, κατά τον ίδιο τρόπο, ώστε να γεννήσουν συναίσθημα όμοιο με το πρώτο. Κυρίως όμως η διαφορά έγκειται μάλλον στην ύψη του συναίσθηματος. Η αλήθεια είναι πως το αίσθημα του οίκτου, λ. χ., το δοκιμάζουμε πολλές φορές στη ζωή, αλλά πάντα κατά ένα τρόπο, κατά κάποια ύψη και ποιότητα διαφορετική από άλλοτε, έτσι που να μας φαίνεται ότι, κάθε φορά, δοκιμάζουμε και καινούργιο συναίσθημα. Αυτό συμβαίνει κατά το νόμο της ποικιλίας, για να φαίνονται όλα στη ζωή μας νέα, καινοφανή, πρωτότυπα, εξαιρετικά. Δέλεαρ ίσως κι' αυτό δικό της.

Ο κάθε πολιτισμός αποτελεί περιβάλλον ξεχωριστό, γεννά συνθήκες διαφορετικές, ώστε και τα συναίσθηματά, η μάλλον η ύψη των, να είναι, κάθε φορά, διαφορετική. Εκείνο όμως που τώρα μας ενδιαφέρει να εξετάσουμε, είναι αν ο διαποχωρισμός της έννοιας της εξέλιξης σε αυτοτελείς πολιτισμούς αφ' ενός, και η διαφοροποίηση της ψυχικότητας των ανθρώπων αφ' ετέρου στον καθένα πολιτισμό, απορρέουν άμεσα από μεταφυσικούς παράγοντες, ή από κάποιες πιο άπτες, υλικές αιτίες. Και όσον αφορά μὲν τὴν πρωταρχικὴν αἰτία, εἶπαμε παραπάνω, ὅτι αὐτὴ εἶναι ἀπολύτως μεταφυσικὴ, ἐξερτήσαμε δὲ τὴν ἑλληνιστικὴν συνισταμένη τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ «γίγνεσθαι» ἀπὸ τὸν χρόνον, ὡς μοναδικὴν ὄντοτητα αὐτοαριθμουμένην. Προκειμένου όμως για τὴν εξέταση τῆς περαιτέρω ἐνάργειας τῆς ζωῆς, ὀφείλουμε νὰ χρησιμοποιοῦμε τις γνωστές, πιά, πραγματιστικὲς μεθόδους, μὲ τὸν τρόπο τῆς συγκρίσεως τῶν γεγονότων. Κι' ἀκόμη μάλιστα μὲ τὴν προσπάθεια νὰ διαπιστώνουμε καὶ τοὺς πρὸ ἀποκρῦφους παράγοντες — ἐκείνους πὸ δὲν ὑποπίπτουν στὴν ἄμεση ἀντίληψή μας. Δὲν ξέρω ἂν ὁ Σπέγκλερ ἢ ἡ κ. Λαμπρίδη φταίει στὸ ὅτι δὲν ἔγινε ὁ διαποχωρισμός: τί δὲν συνέχεται μὲ τοὺς πολιτισμούς, ἢ συναίσθηματικότης ἢ ἢ διανοητικότης. Ὅπωςδήποτε, μοῦ φαίνεται: πὸς ἢ αὐτοτέλεια τῶν πολιτισμῶν περιορίζεται μόνο στὴν ποιότητα καὶ στὴν ἀέναη τροπολογία τῆς ὕψους τῶν συναίσθημάτων, γιὰ λόγους πὸς προσπάθησα νὰ ἐξηγήσω λίγο πρὸ πάνω. Ἡ διανοητικότης, ὅμως, εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴ συνέχεται καὶ νὰ μὴν ἀποτελεῖ μιὰ ἐνιαία ἀλυσίδα, γιὰτί, ἂν δὲν συνέβαινε

ἓνα τέτοιο πρᾶγμα, τὸ ἀνθρώπινο γένος θὰ χωριζόταν σὲ εἶδη, ἢ θὰ πρεπε νάταν ἤδη χωρισμένο σ' αὐτά. Ἡ διαφορά πὸς ὑπάρχει μεταξὺ ἑνὸς καὶ ἄλλου πολιτισμοῦ εἶναι τόση, ὅση, κ' ἢ διαφορά δυὸ ἀτομικότητων, δυὸ ἐγῶ. Ἀλλὰ ὅπως τὰ δυὸ αὐτὰ ἄτομα ἔχουν τὴν ἴδια διανοητικὴ διάταξη καὶ συμφωνοῦν ἐξ ἴσου, προσαρμοζόμενα σὲς αὐτονόητες ἀλήθειες, κατὰ ἓνα τέτοιο τρόπο κ' ἢ διάνοια δὲ διαφέρει σὲ κάθε πολιτισμό, ἀλλὰ συνέχεται καὶ πολλές φορές εἶναι ἢ ἴδια σ' ἄλλους.

Καὶ νὰ πὸς ἦρθε ἢ σειρά καὶ τοῦ τετάρτου σημείου. — Ὅπως ἢ ἀνάγκη τῆς προσαρμογῆς τῆς διανοίας σὲς καταστάσεις, πὸς προκύπτουν ἀπὸ τὴν τεχνικὴν ἀνάπτυξη κ' ἐπιφέρουν κάποιες παραλλαγές ὡς πρὸς τὸν τρόπο τῆς λειτουργίας της, ἐπιβάλλεται ὁλοένα, ἔτσι καὶ ἢ ἀπόκτηση νέων ἐννοιῶν, ὅπως ἢ περὶ χώρου, ἐξέλιξως κλπ., δὲν προκύπτει ἀπὸ καμμιά μεταφυσικότητα, ἀλλὰ ἀπὸ καθαρῶς ὕλικα αἰτία, πὸς προκύπτουν ἀπὸ τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ὑπαρξήν. Πιθανὸν στὸν πιθηκάνθρωπο ἀκόμη, ἢ καὶ πρὸ χαμηλότερα, στὴν κοσμικὴ ἕλη, νὰ ὑπῆρχαν ἔλα αὐτὰ «δυνάμει», νὰ ἐξεδηλώθησαν δὲ μετὰ, μὲ τὴν εὐνοια ὀρισμένων συνθηκῶν, στὴ γνωστὴ μας πιά ἀπειρία τῶν ἰδιοτήτων' αὐτὸ ὅμως δὲ σημαίνει πὸς ὀφείλουμε νὰ κλείσουμε τὰ μάτια μπρὸς στὴν περίοδο, κατὰ τὴν ὁποία ἢ ἐξέλιξη γίνεται ἐμφανῆς, ἀπτή, συγκεκριμένη, καὶ νὰ σταυρώσουμε τὰ χέρια μπρὸς στὸ μεταφυσικὸ μυστήριο. Ἡ ἐπίδραση τῶν ὕλικων αἰτίων μεταβάλλει τὴν μὲν ψυχικότητα ποιοτικῶς, τὴν δὲ διανόηση ποσοτικῶς. Τὸ αἴσθημα εἶναι ποιότης ξεχωριστή, κάτι πὸς βγαίνει ἀπὸ τὴ μαθηματικὴ ποσότητα, ἀπὸ τὴ στατικότητα τὴ μετρήσιμη κι' ἀπὸ τὴν ὑπολογισμὴ κινητικότητα, ὑπὸ μορφὴ κάποιος ὄντοτης, μὴ μετρησίμου, μὴ ὑπολογισίμου μαθηματικῶς' εἶναι μιὰ αὐτοτελῆς κατάσταση, αὐθύπνηκτη, ἐξωχρονικὴ. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὴ διάνοια, — αὐτὴ εἶναι ἄλλη ποιότης, ἓνα ὄργανο μετρήσεως, πὸς ὀργανώνει τὸ χάος σὲ μορφὴν, σὲ σχῆμα, δίνοντας τάξη καὶ ρυθμό, καθιστώντας το κατανοητό. Ἐκείνο πὸς μὴς ἐπιβάλλεται, εἶναι ἢ μέτρηση. Μ' αὐτὴ καὶ μόνο πρέπει νὰ παρακολουθοῦμε τὴν ἐξέλιξη τῆς ἱστορίας. Ὅσο γιὰ τὴν ψυχικότητα, θὰ μπορούσαμε νὰ τὴ χαρακτηρίσουμε ὡς ἐπικυρι-

κή· είναι παράγωγο τῆς διανοίας — ἔτσι φαίνεται τουλάχιστον.

Ὁ διαποχωρισμός τοῦ θέματος σ' ἓνα μεταφυσικό «εἶναι», πού ν' ἀποτελεῖ μιά γενική ἀρχή ξεκινήματος τῆς ἐρεύνης· καί σ' ἓνα «γίγνεσθαι» — ἱστορική ροή, πού ναι ἡ ἀπτή, ἡ ὕλική ἐκδήλωση τοῦ «εἶναι», (τὸ ὅποιο πρέπει νὰ μελετᾶται μετρικῶς, μ' ἓναν ἀδυσίωπτο ὀρθολογισμό), μᾶς ἐγκαθιστᾶ καλὰ μέσα στοῦ ζήτημα, ἀπὸ ἀπόψεως ἐρευνητικῆς. Ἐκεῖνο ἔμως πού ἀφήνει κάποιες σκιές ἀμφιβολίας, γιὰ τὴν ἀκριβῆ μέθοδό μας, εἶναι τὸ συναίσθημα τοῦ ὅτι σφάλουμε, τέμνοντας τὸ ἕναι τῆς ὑπάρξεως. Διαισθανόμεσθε ἀμυδρὰ κάπως τὴν ἀκαταγώνιστη δύναμη τοῦ Μονισμοῦ. Κανένα ἔμως μέσο διανοητικό δὲν κατέχουμε γιὰ νὰ τὸν δικαιώσουμε. Βιάζοντας τὴ διάνοιά μας, τὸν ἀποδεχόμεσθε κάπως, — ἀντιλαμβάνεσθε ὅτι δυὸ ὄντοτες ξεχωριστὲς δὲν εἶναι δυνατό νὰ ὑπάρχουν. Θαρρῶ λοιπὸν πὼς μόνο ἡ ὄντοτης τοῦ χρόνου, ὡς μοναδικὴ ὑπαρξη, σελαιγίζει πρὸς κάποιον νέο σημεῖο τοῦ ὀρίζοντος τῶν μυστηρίων. Ἄν τὴν ἀποδεχθῶμε, ἡ ψυχικότης καὶ ἡ διάνοια ἐνοποιοῦνται, ὑπὸ τὴν ἔννοια τοῦ αὐτοσυνδυασμένου χρόνου.

Ὁ Σπέγκλερ διὰ τῆς κ. Λαμπρίδη μᾶς ὑπέδειξε τὰ τέσσερα στοιχεῖα, πάνω στὰ ἔποια οἰκοδόμησε κάποιες τῶν ἀπόψεων. Κ' εἶναι μὲν ἀλήθεια ὅτι αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ, εἶναι ὑπολογίσιμα, καὶ ἀπὸ διαφωτιστικῆς καὶ ἀπὸ ἐπεξηγηματικῆς ἀπόψεως, ἀλλ' ὁ μόνος ὀργανικός δεσμός μεταξὺ τῶν εἶναι κάποια αὐθαίρετη συμπτωματοτικότης, μιά σκιώδης γέφυρα κάποιας μοίρας, πού τὰ ἐνώνει τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο. Συμβαίνει δηλαδὴ αὐτό: μέσα σ' ἓνα ἐξωχρονισμό προετοιμάζει ἡ μοίρα, — ἄγνοια τῆς βιολογικῆς λειτουργίας, — ψυχικὲς καὶ διανοητικὲς καταστάσεις, οἱ ὅποιες ἐκσφενδονίζονται ἀποτόμως μέσα στοῦ ρεῦμα τῆς ἐξελίξεως.

Πὼς ἔμως ὁ ἐξωχρονισμός προετοιμάζει τὴν ψυχικότητα, αὐτὸ δὲ θὰ τὸ μάθουμε ποτέ. Ἄρα, μεταξὺ τοῦ παραγώγου καὶ τῆς αἰτίας, καμμιά ταύτιση καὶ σύνδεση δὲν ὑπάρχει. Ἡ περίπτωση τῶν μεταφυσικῶν προϋποθέσεων, ἐπίσης, δὲν συνδέεται διόλου μὲ μιά κάποια δικαιωμένη κεντρικὴ πηγὴ. Ὅσο γιὰ τὴν αὐτοτέλεια τῶν πολιτισμῶν, ὡς ξεχωριστῶν ὄντοτων, αὐτὴ, πάλι, δὲν βλέπω νὰ στηρίζεται πάνω σὲ κάποια διευκρίνιση γιὰ

τὸ ποιά ιδιότης ὑπάγεται στὴν κατηγορία αὐτῆ τῆς αὐτονομίας. Ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, γιὰ νὰ καταλογισθοῦν ὅτι ὄρουν κανονικῶς, χρειάζεται μιά καλὴ πίστη. Ἐπειδὴ ἔμως τοὺς λείπει ἡ ὀργανικὴ ταύτιση, δὲ μποροῦν νὰ βροῦν καμμιά δικαίωση στοῦ λογικὸ ἴδιωμα.

ΜΙΧΑΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

ΜΙΧ. ΤΟΜΠΡΟΣ

Ο ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΟΣ

(Ἀπὸ τὸ μνημεῖο τοῦ Μπρούσι)